

پژوهش موردی کیفی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۴

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۸/۱۲/۱۰

مرجان میرشمشیری^۱

پژوهش موردی^۲ پژوهشی است که از آن انتظار می رود پیچیدگی های یک مورد خاص را روشن نماید (استیک^۳، ۱۳۷۹). مورد را موضوع، مسئله یا آنچه که به صورت امر دشواری پیش می آید، تعریف کرده اند (انوری، ۱۳۹۳). اما در حوزه پژوهش، موردها مقوله های مفهومی هستند که پژوهشگران کشف جزئیات آنها را به دلیل کیفیت خاص یا قابلیت هایشان جهت وضوح بخشی به پدیده ها ارزشمند می دانند (بیلی^۴، ۲۰۱۰). بیشتر موردهای قابل توجه در تعلیم و تربیت و خدمات اجتماعی یا به افراد مربوط می شود یا به برنامه ها.

مطالعه موردی راهبردی است که جهت بررسی یک واحد مطالعاتی (مورد) معین و خاص به کار می رود تا پیچیدگی های آن و زمینه بزرگتری را که در آن قرار گرفته است، شناخته شود. موردها بر اساس اهداف پژوهش متفاوت هستند: افراد، گروه ها، سازمان ها، مکان ها، برهه های زمانی، روابط، رویدادها و فرایندها همه می توانند مورد باشند. پژوهش موردی به شیوه های توضیحی، اکتشافی، توصیفی، چندموردی، درونی، ابزاری و جمعی انجام می پذیرد (باکستر و جک^۵، ۲۰۰۸). در این پژوهش ها پژوهشگر بدون مداخله در موقعیت، وارد فضای زندگی مورد تحت مطالعه شده و به مشاهده جریان امور می پردازد.

پژوهش موردی کیفی نوعی از پژوهش موردی است که از توضیحات علت و معلولی فاصله می گیرد و به تفسیر شخصی نزدیک می شود. این روش با تاکید بر رویکرد کل نگر^۶ به پدیده ها دارد، از پژوهش های دیگر متمایز می شود (شوانت^۷، ۱۹۹۴؛ اسنیدر^۸، ۲۰۱۲؛ آتینو^۹، ۲۰۰۹). مطالعه موردی کیفی با تاکید بر فرایندها

^۱ . عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان اصفهان

^۲ . Case study

^۳ . Stake

^۴ . Bailey

^۵ . Baxter and Jack

^۶ . holistic

^۷ . Schwandt

^۸ . Snyder

^۹ . Atieno

و درک و تفسیر آنها انجام می پذیرد (سرمد، بازرگان، حجازی، ۱۳۷۹) و لازم است در آغاز و پس از مشخص شدن موضوع، پژوهشگر به دانش شناخته شده و شناخته نشده در راستای موضوع خویش دست یابد. هدف از این کار تعیین یک چارچوب مفهومی برای انجام مطالعه است (هنکوگ و الگوزین^۱، ۲۰۰۶). میلز و هابرمین^۲ (۱۹۹۴) فواید زیر را برای تدوین یک چارچوب مفهومی برای مطالعات کیفی برشمرده اند: (۱) کمک به تشخیص این که چه افرادی درون مطالعه و چه افرادی خارج از آن قرار می گیرند. (۲) توصیف این که بر مبنای منطق، نظریه یا تجربه، چه روابطی در موقعیت برقرار خواهد شد. (۳) فراهم آوردن فرصتی برای پژوهشگر جهت گردآوری سازه های کلی در صندوقچه ذهنی اش (رویدادها و رفتارها).

به طور کلی تحقیقات موردی کیفی زمانی برتری می یابند که پرسش هایی با ادوات استفهام چگونه یا چرا مطرح باشد (ین^۳، ۱۳۹۳). پرسش هایی در ارتباط با چرایی و چگونگی تجارب دانش آموزان، عمل معلم و برنامه های درسی در بافت تربیتی خود، خط مشی های آموزشی، تاریخ و اجرای برنامه درسی، تعلیم و تربیت ویژه، آموزش چندفرهنگی، کاربرد تکنولوژی، ادراک دانش آموز از تنوع و تکثر، آموزش پیش از خدمت معلمان، پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و دانش آموزان درخطر از این جمله می باشد که تاکنون توجه پژوهشگران حوزه برنامه درسی را به خود معطوف نموده است (بیلی، ۲۰۱۰).

بستر و شرایط لازم پژوهش

طبیعت آشکار و کاربردی پژوهش موردی، به ویژه آن را برای پژوهش های حوزه تعلیم و تربیت و برنامه درسی مناسب می سازد تا بدین وسیله برنامه ها ارزیابی شود، برنامه های درسی خاص تجزیه و تحلیل گردد و عمل تدریس بهبود یابد (بیلی، ۲۰۱۰). در بافت هایی نیز که تلفیق دو نقش معلمی و پژوهشگری تحت عنوان معلم پژوهنده مورد نظر می باشد، شرایط مناسبی برای پژوهش های موردی کیفی مانند پژوهش های قوم نگارانه^۴ معلم در مدرسه و کلاس درس فراهم می باشد (وودز^۵، ۲۰۰۵). همچنین آنجا که پژوهشگر کنترلی بر رویدادها

1. Hancock and Algozzine

2. Miles and Huberman

3. Yin

4. Ethnographic

5. Woods

ندارد یا آنگاه که پدیده مورد توجه متعلق به زمان معاصر بوده و در بستر زندگی واقعی قرار دارد (ین، ۱۳۹۳) یا مرزهای بین پدیده و متن آن مشخص نباشد (باکستر و جک، ۲۰۰۸) بستر مناسبی برای انجام پژوهش موردی فراهم می باشد.

طرح پژوهش

پژوهشگران کیفی به دنبال فهم همبستگی های تمام عوامل موجود هستند. به عبارت دیگر، مهمترین وجه تمایز تحقیقات کیفی تاکید است که بر تفسیر دارند. بدیهی است که پژوهشگران کیفی در طراحی تحقیقات، تفسیر را به شناسایی متغیرها، ایجاد ابزار لازم پیش از گردآوری داده ها و تحلیل و تفسیر گزارش نهایی محدود نمی دانند. برعکس، بر وجود یک مفسر در آن عرصه تاکید می کنند؛ کسی که کارکرد مورد تحت مطالعه را مشاهده و حوادث را به طور عینی ثبت کرده و همزمان به مطالعه معنای آن مورد و هدایت مشاهده به قصد اصلاح یا مستند سازی آن معنا پردازد (استیک، ۱۳۷۹). معرفت شناسی پژوهشگران کیفی از نوع اصالت وجودی (غیر جبرگرا) و تکوینی است. این دو دیدگاه ملازم با این توقع است که پدیده ها از طریق کنش های تصادفی به یکدیگر مرتبط می باشند و فهم آنها مستلزم نگاه به گستره وسیعی از بافت های گوناگون می باشد: بافت های زمانی و حجمی، تاریخی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و شخصی (استیک، ۱۳۷۹).

طرح پژوهش مطالعه موردی برآیند نوع بررسی کیفی است که پژوهشگر دنبال می کند (کرسول^۱، ۱۳۹۶). پژوهشگر موردی هنگامی که سوال پژوهش را مورد نظر قرار می دهد، باید به انتخاب مورد مناسب جهت مطالعه نیز بیندیشد. پرسیدن سوال هایی چون: آیا من می خواهم فرد را مورد مطالعه قرار دهم؟ آیا می خواهم یک برنامه را مورد مطالعه قرار دهم؟ آیا می خواهم یک فرایند را مورد مطالعه قرار دهم؟ و آیا می خواهم تفاوت بین سازمان ها را مورد مطالعه قرار دهم؟ در این راستا رهگشا است (باکستر و جک، ۲۰۰۸).

پژوهشگر در مطالعه موردی ابتدا مسئله مورد نظر خود را بیان نموده و به انتخاب مورد یا واحد تحلیل می پردازد. سپس طی انجام عملیات میدانی به گردآوری داده ها پرداخته (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۷۹) و با

^۱. Creswell

تحلیل و تفسیر آنها گزارش پژوهش خود را ساماندهی می کند (استیک، ۱۳۷۹). پژوهشگر موردی به انتخاب یک مورد می پردازد و آن را از جنبه های بیشمار بررسی می کند (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۷۹). به عبارت دیگر مهمترین سنگ بنای پژوهش موردی توجه به پیچیدگی های مورد خاص تحت مطالعه است. برای نمونه پژوهشگری ممکن است جهت بررسی ابتکار عمل مدارس در آزمون ها، در یک ناحیه آموزش و پرورش معین، یک مدرسه را که دانش آموزان آن نمرات پیشرفت تحصیلی بالایی دارند انتخاب نموده و در رابطه با این مورد، تاریخچه مدرسه، زمینه آن، ویژگی های جمعیت شناختی، الگوهای امتحانی، برنامه های درسی و هر ویژگی مرتبط دیگری را کشف نموده و تصویری کامل از آن ارائه دهد (بیلی، ۲۰۱۰).

از آنجا که پژوهشگر موردی کیفی به پرسش هایی با ادوات استفهام چرایی و چگونگی پاسخ می دهد، لازم است با مهارتهای مطرح کردن پرسش، گوش دادن، سازش و انعطاف پذیری، حفظ هدف مورد تحقیق و نداشتن تعصب در بافت تربیتی مورد نظر حضور یافته و با بهره گیری از ابزارهایی چون پرونده ها و سوابق بایگانی، اسناد، مصاحبه، مشاهده مستقیم، مشاهده مشارکتی و شواهد و مدارک فیزیکی به گردآوری اطلاعات مورد نیاز بپردازد (ین، ۱۳۹۳).

در برابر طرح های پژوهشی که نمونه های زیادی را شامل می شوند، در پژوهش موردی، مطالعه یک مورد خاص جهت بررسی کفایت می کند (بیلی، ۲۰۱۰). مطالعه یک مورد خاص نمایانگر یک قضیه جدی یا مساله حادی است که باید آن را با یک تئوری که به خوبی تنظیم و تدوین شده آزمود. همچنین پژوهش تک موردی برای بررسی یک حالت منحصر به فرد یا هنگامی که پژوهشگر یک پدیده موجود در طبیعت را که پیش از او در دید پژوهشگران قرار نمی گرفت کشف می کند، مناسب می باشد. امکان دارد یک تحقیق شامل بیش از یک قضیه (یا طرح تک موردی) شود که در این حال باید از طرح تحقیق چندموردی استفاده کرد. نمونه آن تحقیقی است که در زمینه نوآوری در مدارس قابل مشاهده است (مانند کلاس های درس آزاد، کلاس های تقویتی و به کارگیری تکنولوژی جدید) و ما شاهد آن هستیم که در هر مکانی از روشی نوین و تکنولوژی نوینی استفاده می کنند. بنابراین هر محل یا جایگاه می تواند موضوع یک تحقیق موردی باشد؛ اما برای انجام تحقیق باید از طرح تحقیق چندموردی استفاده کرد (ین، ۱۳۹۳).

مطالعه موردی می تواند کوتاه مدت یا بلندمدت باشد (بیلی، ۲۰۱۰). در هر دو صورت پژوهشگر پس از حضور در فضای زندگی مورد تحت مطالعه و گردآوری اطلاعات، لازم است این اطلاعات را سازماندهی کند. نرم افزارهای کامپیوتری مختلفی در این زمینه وجود دارد. نرم افزار کامپیوتری کمک به تجزیه و تحلیل داده های کیفی^۱ یکی از آنها است. این نرم افزار مظلوف های نامحدودی برای پژوهشگر فراهم می آورد تا داده های جمع آوری شده را در آنها جای داده و جزییات منابع، زمان و مکان جمع آوری داده ها و ذخیره کردن آنها و قابلیت های جستجو را ثبت کند (ویکهام و وودز^۲، ۲۰۰۵). تجزیه و تحلیل این اطلاعات گردآوری شده بر اساس نوع مطالعه موردی مشخص می گردد. پژوهشگران روش های تطبیق الگو، برقراری ارتباط بین داده ها و گزاره ها، تفسیر کردن، تحلیل سری های زمانی، مدل های منطقی، ترکیب بین موردی، انباشت طبقه ای و تفسیر مستقیم را جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع آوری شده معرفی نموده اند (باکسر و جک، ۲۰۰۸). در پژوهش موردی کیفی پژوهشگر به دنبال آن است که پدیده مورد مطالعه را به صورت عمیق و با جزییات کامل کشف نماید (بیلی، ۲۰۱۰). در واقع وظیفه اصلی پژوهش موردی تخصیص^۳ است نه تعمیم^۴. پژوهشگر یک مورد خاص را انتخاب می کند، سپس به شناسایی دقیق آن می پردازد و در این روند به این مطلب کاری ندارد که مورد یاد شده با مورد های دیگر چه فرقی دارد، بلکه تنها می خواهد بداند که این مورد چیست یا چه می کند. بر این یگانگی و منحصر به فرد بودن است که تکیه می کند. البته معنای ضمنی این سخن آن است که درباره مورد های دیگر متفاوت با مورد تحت بررسی هم اطلاعاتی دارد، اما تاکید عمده وی بر فهم خود آن مورد است (استیک، ۱۳۷۹). یک رویه معمول برای افزایش کیفیت مطالعه آن است که گزارش مورد را با مشارکت کنندگان در موقعیت به اشتراک بگذاریم تا از دقت یافته ها اطمینان یابیم. در حقیقت توانایی برقراری ارتباط این مخاطبان با رویدادهای مورد مطالعه، شکلی یگانه از روایی را برای پژوهش موردی کیفی به ارمغان می آورد (بیلی، ۲۰۱۰).

1. Computer Aided Qualitative Data Analysis Software

2. Wickham and Woods

3. Particularization

4. Generalization

نمونه پژوهش موردی کیفی در حوزه برنامه درسی

هنکوک و الگوزین (۲۰۰۶) طیف وسیعی از پژوهش های موردی انجام گرفته در حوزه های تعلیم و تربیت و برنامه درسی را در کتاب «انجام پژوهش موردی»^۱ نام برده و توصیف نموده اند. در بررسی های متاخرتر، شاور^۲ (۲۰۱۷) برنامه ریزی درسی معلم- محور در کلاس درس را به روش مطالعه موردی کیفی مورد بررسی قرار داده است. وی با بکارگیری پارادایم کیفی، لایه های هستی شناختی^۳ (چندین واقعیت به جای یک واقعیت) معرفت شناختی^۴ (تعامل داشتن با پاسخگران به جای انفصال از آنان) و روش شناختی^۵ (مطالعه موردی) موضوع را مورد نظر قرار داده تا بتواند واقعیت های چندگانه معلمان و دانش آموزان را درباره تجارب برنامه درسی آشکار کند. وی در جستجوی فهم انگیزه های شناخته نشده معلمان در پشت برنامه ریزی درسی معلم محور، به این نتیجه رسیده است که آموزش پیش از خدمت، تجربه تدریس، محتوا و سبک تدریس انگیزه های مهمی هستند که در پشت برنامه ریزی درسی در سطح کلاس درس وجود دارد. عواملی دیگری چون خط مشی های برنامه درسی در راستای محتوا، جهت گیری های پداگوژیکی و ارزشیابانه، فرصت های برنامه ریزی درسی معلمان و مهارتهای نرم در این رابطه مطرح می باشد. در پژوهشی دیگر اولیلا و مَسی^۶ (۲۰۱۹) تلفیق برنامه درسی مطالعات اجتماعی در کلاس های درسی دوره ابتدایی را به روش مطالعه موردی کیفی و با بهره گیری از مصاحبه و گفت و گوهای متمرکز بر گروه مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که معلمان جهت بکارگیری برنامه درسی تلفیقی مورد نظر به زمان آموزش بیشتری احتیاج دارند. اکتان^۷ (۲۰۱۶) نیز برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره اول مقطع ابتدایی را به شیوه موردی مطالعه کرده است. در کشور ایران مجدفر (۱۳۹۰) دوازده مطالعه موردی بر اساس تجربه های مستند سازی شده مدرسه ای در مدیریت آموزشگاهی را به انجام رسانده است. مومنی (۱۳۹۵) نیز مقوله تربیت بدنی در مدارس را به شیوه

1. Doing Case Study Research

2. Shaver

3. ontological

4. epistemological

5. methodological

6. Ollila and Macy

7. Aktan

مطالعه موردی بررسی کرده است. انتظار می رود در آینده، پژوهش های موردی کیفی بیشتری در قلمرو تعلیم و تربیت به طور اعم و برنامه درسی به طور اخص صورت پذیرد.

منابع

- استیک، رابرت. ای. (۱۳۷۹). هنر پژوهش موردی. (ترجمه محمدعلی حمید رفیعی). تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.

- انوری، حسن (۱۳۹۳). فرهنگ بزرگ سخن. ج ۷. تهران: سخن.

- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۷۹). روش های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه.

- کرسول، جان (۱۳۹۶). پویای کیفی و طرح پژوهش: انتخاب از میان پنج رویکرد (روایت پژوهی، پدیدارشناسی، نظریه داده بنیاد، قوم نگاری، مطالعه موردی). (ترجمه حسن دانایی فرد). تهران: اشراقی، صفار.

- مجدفر، مرتضی (۱۳۹۰) مدیریت آموزشی در عمل: دوازده مطالعه موردی بر اساس تجربه های مستندسازی شده مدرسه ای در مدیریت آموزشی. تهران: منادی تربیت.

- مومنی، محسن (۱۳۹۵). پژوهش در تربیت بدنی مدارس (مطالعه موردی هنرستان های تربیت بدنی). تهران: مینوفر.

- ین، رابرت. ک (۱۳۹۳). تحقیق موردی. (ترجمه علی پارساییان و سید محمد اعرابی). تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.

- Aktan, S. (2016). How can I describe social studies curriculum in the first three years of primary school? A case study. *Journal of Social Studies Education Research*, 7, (1), 41-72.

- Atieno, O. (2009). An analysis of the strengths and limitation of qualitative and quantitative research paradigms. *Problems of Education in the 21th Century*. 13, 13-18.

- Bailey, L. E. (2010). CASE STUDY RESEARCH. In *Encyclopedia of CURRICULUM STUDIES*. SAGE Publication, Inc.

- Baxter, P., Jack, S. (2008). Qualitative Case Study: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report Journal*, 13, 4, 544-559.
- Hancock, D. R., Algozzine, B. (2006). *Doing Case Study Research*. Published by Teachers College Press, Columbia University.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Ollila, J., Macy, M. (2019). Social studies curriculum integration in elementary classrooms: A case study on a Pennsylvania Rural School. *The Journal of Social Studies Research*, 43 (2019) 33-45.
- Schwandt, T. (1994). Constructivist, interpretivist persuasions for human inquiry. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds), *Handbook of Qualitative research* (pp. 118-137). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Shawer, S. F. (2017). Teacher-driven curriculum development at the classroom level: Implications for curriculum, pedagogy and teacher training. *Teaching and Teacher Education Journal*, 63, 296-313.
- Snyder, C. (2012). A case study of a case study: Analysis of robust qualitative research methodology. *The Qualitative Report*, 17 (13), 1-21.
- Wickham, M., Woods, M. (2005). Reflecting on the strategic use of CAQDAS to manage and report on the qualitative research process. *The Qualitative Report*, 10 (4). 687-702.
- Woods, P. (2005). *INSIDE SCHOOLS, ETHNOGRAPHY IN EDUCATIONAL RESEARCH*. Published in Taylor & Francis e-Library